

GERMANERNAS KRISTNANDE OCH MODERN MISSION

Några antydningar om problemen.

AV HERMAN SCHLYTER

Det saknas ingalunda undersökningar om germanernas kristnande. Alltifrån Konrad Maurers stora snart 100 år gamla grundläggande arbete om «Die Bekehrung des Norwegischen Stammes zum Christenthum» I—II, vars problemställningar äro förbluffande moderna, har en förnämlig rad undersökningar sett dagens ljus. Enligt vedertagen ordning betraktas germanernas kristnande liksom varje kyrko-områdes grundläggande missionsperiod såsom en del av kyrkohistorien och dess vetenskapliga behandling har förbehållits kyrkohistorikerna. Sedan nu missionsforskningen blivit en självständig gren på vetenskapens träd, inställer sig emellertid frågan om denna nya disciplin inte har erfarenheter från nutida mission, som kan belysa ett kyrkoområdes grundläggande mission såsom t. ex. germanernas kristnande. Möter inte i dag å missionsfälten problem som i viss mån är parallella till dem som mötte i germanvärlden, när den var missionsfält?

I varje fall ger nutida mission ny belysning åt de första kristna århundradena. Jämför man kristendomens möte i vår tid med högt utvecklade kulturer i Indien och Kina och den första kristendomens möte med den romerska kulturen kan man inte undgå att se paralleller. Kampen med civilisationen, behovet av dogmer, apologeternas framträdande, gnosis och synkretism ställes i ny belysning.

Kan man inte göra liknande jämförelser mellan modern mission och germanmissionen och få belysande frågeställningar?

Vissa forskare, som behandlat germanernas kristnande, har inte haft missionsperspektivet och inte varit helt förtrogna med missionsproblematiken. De ha försummat att tillräckligt leva sig in i germanernas egna föreställningar och förutsättningar. Att verkligen tränga in i ett folks etnologiska, religiösa, sociologiska och psyko-

logiska förutsättningar är för nutida inte minst evangelisk mission en självklar plikt.

Fråga är om inte t. ex. Ludvig Schmidt i sin f. ö. förnämliga undersökning om «Geschichte der germanischen Stämme» och Alb. Hauck i sitt mästerverk «Kirchengeschichte Deutschlands» väl mycket se germanernas kristnande från *en* sida, från Roms synpunkt, inte från båda sidorna, d.v.s. också från de kristnade folkens. Men lika litet som man kan rätt bedöma den japanska eller indiska kristenheten, om man blott jämför med dem de europeiska eller amerikanska kyrkor, från vilka de väckts till liv, lika litet kan man rätt bedöma och förstå den germanska kristendomens historia, om man bara går ut från den romersk-katolska kyrkan och ser det hela från dess ståndpunkt.

Man måste leva sig in i det germanska tänkandet, annars blir väsentliga delar av deras kristnande dolda och oförståeliga. Denna inlevelse finns hos en rad forskare som behandlat germanernas kristnande men modern mission stryker ytterligare under vikten härav.

Det första den nutida missionsvetenskapen eljest understryker är, att evangeliet står lika nära och lika fjärran varje folk. Intet folk är särskilt predisponerat för kristendomen. Det har varit en älsklings-tanke hos många författare, att germanerna skulle vara särskilt mottagliga för och kongeniala med kristendomen, medan andra har frestats att hävda det motsatta. Det verkliga förhållandet är, att inget folk har större möjligheter än andra att bli kristet. Möjligheterna är lika stora, men anknytningspunkterna för budskapet kan vara mycket skiftande.

När det gäller att utforska germanernas kristnande, så bör man här som i all missionshistorisk forskning skaffa sig klarhet i missionsmetoderna och missionsmotiven, i den förkunnelse, missionen drivit, och i anledningen till germanernas övergång till kristendomen. Vidare måste man undersöka, vilken verkan kristnandet medfört i andligt, sedligt, kulturellt, socialt och politiskt hänseende, samt vilken verkan germanernas föreställningar, seder etc. haft på kristendomen. Här som på varje missionsområde föreligger en växelverkan mellan kristendomens påverkan på berörda hednafolk och dessas på kristendomen. Hur har germanerna färgat kristendomen? Vidare:

vilka hedniska stamseder, bruk och föreställningar ha övervintrat och fått leva kvar i kristendomen?

En rad frågor uppställa sig själva, när man ser germanernas kristnande i missionsvetenskapens ljus. Man måste ge rätt akt på det nya, som väckes till liv genom kristendomen. Och det kan man blott om man har klarhet över, lever sig in i och vid undersökningen håller fast vid det förgångna och inhemska. Med denna inställning blir problemet: Vad betyder det nya för den germanska världen? Vad sker med germanerna genom den nya tron och hur ser den kyrka ut, som här uppstår?

Det gäller att vinna klarhet i vad mån germanernas kristnande betingas av rent romerska, rent kristna och inte minst rent germanska motiv och element. Här är det inte bara fråga om religiösa ting. Det är lika mycket fråga om kulturella, politiska, sociala och sociologiska problem.

Vid undersökningen härom måste man hålla isär de olika grupperna av germaner. De skilda stammarna ha inte samma historia. Östgermanernas rymmer alldeles egna problem. Hit hör arianismen. Västgermanerna ha däremot omedelbart mött kristendomen i dess romerska form. Allra mest intressant är den tredje gruppen, vartill våra nordiska förfäder räknas. Här är det nämligen inte fråga om någon folkvandring, som komplicerar problemet, även om möjlighet finns att några små spillror av goterna och en del av herulerna återvände till södra Norden och medförde en första kontakt med kristendomen i ariansk form. Här rör det sig emellertid på det hela taget sannolikt inte om allehanda utomkyrkliga romerska inflytelser, som ifråga om andra germanstammar. Här är kyrkan bärare och förkunnare av den nya kulturen. En fråga är dock, av hur pass stor betydelse vikingafärder och handelsresor varit. En annan gäller kyrkliga och kulturella inflytelser från Östern och Bysans. Huvudproblemet är varifrån den mission kommer, som omgestaltar de nordiska folken och den nordiska kulturen, och hur den i alla sina delar ser ut. Att missionen väsentligen kommer från de kristnade västgermanerna är uppenbart. Men hur mycket har tyskarna och hur mycket engelsmännen bidragit? Och vidare: finns det eventuellt andra bidrag?

När det gäller att utforska sättet på vilket germanerna gjorts till kristna, d.v.s. missionsmetoderna, så kan här den nutida missionen hjälpa till att ge ljus. Bl. a. gäller det att söka förstå massomvändelserna och massdopen, att fråga sig om «tvångs- och våldsmision» inte hade något berättigat i sig. Ingen må på förhand bestämma sig för att den ena eller andra metoden är helt förkastlig. Det gäller att förstå och visa, varför just den eller den metoden använts. Frågan är inte så enkel att man kan säga: är det tvång eller är det frivillig övergång? Man måste dels erinra sig, att ingen handlar självständigt, frivilligt, på egen hand — alla äro vi bundna — dels tänka igenom, vilka politiska o. a. fördelar en ev. övergång kunde föra med sig. Tvång föreligger i varje mänskligt sammanhang.

Särskilt den moderna missionen kastar ljus över massomvändelserna och massdopen. Vi ha sedan barnsben vant oss vid att se individualistiskt på allt, även på omvändelsen, dopet etc. Är detta en principiellt riktig, en biblisk syn? Måste tron föregå dopet? Är den inte i stället en följd av dopet? Tron kan komma först sedan hedningarna undervisats och döpts. Är inte detta missionsbefallningens innebörd?

När man ifrågasatt snabbdopen och massomvändelserna bland germanerna och bedömt dem som något mindervärdigt, så har man inte sällan gått ut från den pietistiska synen, att kristet liv alltid måste börja med individuell omvändelse och personlig avgörelse. Här må man emellertid jämföra förhållandena med nutidens massrörelser på missionsfälten. Det vore att ödelägga ett folk, där stamsläkt- och familjesolidaritet härskar, där individuella avgöranden sällan ske, utan där konungen, hövdingen eller huvudmannen bestämmer, om man där ville framtvinga enskild övergång. Folket är vant att handla kollektivt. Dess sociala och sociologiska struktur hindrar i regel ett individuellt ståndpunktstagande.

Hur förhåller det sig härmed i den germanska världen, när den mötte kristendomen? Är inte förhållanden i mycket analoga? Enligt germansk uppfattning är stammen det egentligen handlande subjektet. Det som stammens, familjens överhuvud bestämmer är lag. Människan handlar kollektivt. Sedan de ledande personerna: konun-

garna, hövdingarna och storbönderna, fattat sitt beslut är det inte den enskilde som handlar utan stammen eller bättre ätten, och det är inte med den enskilde utan med ätten som det handlas. Att inte låta döpa sig, när stammen gjorde det — f. ö. något otänkbart — vore att bli kastlös, paria, utstött ur släkten, den gemenskap som konstituerade livet. Liksom Kornelius och andra enligt Acta döptes med hela sitt husfolk, döptes stammen med sin hövding, ätten med sin huvudman. Det börjar alltså med individuella avgöranden, framkallade av skilda motiv, men det fortsätter med kollektivt handlande. Intressant är att ta del av de individuella omvändelser, som finns beskrivna i den norsk-isländska litteraturen. Här möter också svar på frågan om motiven.

Att massdopen var det vanliga i den medeltida germanmissionen hänger väl också samman med den starkt ritualiserade kristendoms-syn, som låg bakom de drivande krafterna i germanmissionen.

Någon verkligt individuell gudsdyrkan existerade f. ö. ej i större utsträckning bland germanerna. Det var stammen, ätten, bygdegemenskapen, som offrade, dyrkade. Kulten var en stamangelägenhet. Måste man inte utgå ifrån att våra förfäder i gemen liksom de andra germanerna blevo kristna genom massanslutning och att antagandet av kristendomen närmast tedde sig som en kultväxling. Det avgörande är, om sedan ordentlig undervisning och omvårdnad kom till stånd. Skedde det? Problemet är i mycket detsamma i nutida mission. Fostran i Norden skedde genom lag, sed och kult. Härigenom sprängdes så småningom ättkollektivismen och fick det individuella en starkare betoning. Kristendomen bidrog till att individualisera ättens medlemmar och göra dem underdåniga kyrka och stat.

En fråga som mycket sysselsatt missionsvetenskapen är Kyrka och «Volkstum». Även om man inte kan undgå att spåra vissa romantiska och riskfyllda drag i t. ex. Bruno Gutmanns och Christian Keyssers positiva inställning till och byggande på inhemska sociala former hos Dschagga- resp. Papuafolket, så är det dock för förståelsen av germanernas kristnande nyttigt att lära känna dessa missionärers syn och arbete. Deras tanke på folkkrystnande kastar ljus över germanernas kristnande. Inte minst Keyssers mission är värd att ingående jämföras med germanmissionen. Kyrka och «Volkstum»

är inte bara ett nutida missionsproblem, det var också ett dåtida. Det är intressant och belysande att se dåtida mission i ljuset av nutida missionspraxis och med hänsyn till sociologiska faktorer, till stam, familj, inhemsk äktenskapsuppfattning etc.

Vår avsikt är inte att här söka skildra de olika missionsmetoderna utan att i ljuset av modern mission ställa några frågor.

Hurudan var den förkunnelse, som riktades till germanerna? Vad var dess innehåll? Hur och var framfördes den? Av vem? Vilka anknytningspunkter fanns det i inre och yttre avseenden hos germanerna? Kunde de förstå budskapet? Har det anpassats för dem eller talade missionärerna för döva öron? Givetvis är det inte lätt att besvara frågan, hur förkunnelsen skett och hur den mottagits. Materialet är för sprött, men synpunkten bör inte glömmas bort.

Det är inte bara innehållet i missionspredikan, som är det viktiga, det är också den egenskap, i vilken budbäraren uppträtt, och hans personlighet. Det fanns i den germanska världen «profeter», trudi, vilkas «mantel» och auktoritet missionären kunde ta på sig när han förkunnade sitt budskap. I varje fall kunde han uppträda som en budbärare, som hade ett särskilt budskap till konung och folk, och gjorde han det, blev hans ord åtminstone hörda. Då som nu ligger en av de främsta anknytningar i missionärens person.

Men låt oss återgå till innehållet i förkunnelsen. Man ser i nutida mission, att lagen förstås vida bättre än evangeliet. Vedergällning, lagträldom, lagrättfärdighet är naturligt för människan. Hur var det i den germanska världen? Vilka av buden vann bäst anklång? Hur förstås synd, skuld, bot, förlåtelse, försoning (ställföreträdaretanken i germansk föreställning — en väg till förståelse?)

I vilken form kunde gudstanken bli germanernas egendom? Vilka anknytningar funnos? Fanns tanken på skapareguden? I vilken form kunde Kristusgestalten bli inhemsk? Vilka drag förstodos ej? Blev han inte framför allt hjälten, hövdingen, kämpen, undermannen? Blir han inte också stridskamraten, som skall troget tjänas och följas in i döden? Identifieras Kristus och Gud? Förstås treenigheten? Får andra personen i gudomen den främsta platsen? Hur översattes namnet Frälsaren? (Heiland av heilen etc.) Själva ordet frälsa är ju en ypperlig översättning. Det betyder att göra en träl fri från den ring

han bar om sin hals som tecken på sin ofria ställning. Finns det inhemska bilder av Kristus, och hur framställer dessa honom? Hur framställes Kristus i litteraturen?

Missionsmetod och missionspredikan är emellertid beroende av och sammankopplade med missionsmotivet. Kan man i 1700- och 1800-talens mission se olika motiv: medlidande, skuldmotiv etc. men också maktmotiv, politiska och koloniala etc., så fanns det också olika motiv i germanmissionen. Det gäller att finna ut de motiv, som bestämde den. Missionsmotivet ger en viktig nyckel till missionsverksamhetens rätta förståelse. Modern mission visar dock, att ett missionsmotiv sällan uppträder rent, utan att olika missionsmotiv korsa varandra och bilda olika föreningar. Detsamma kan påvisas och har också påvisats i germanmissionen.

Vi ha redan något berört frågan, *varför* germanerna blevo kristna. Vilka voro motiven för deras omvändelse? Vi ha pekat på de socio-logiska motiven. Vad har varit anledningen till att germanerna avsåde sig sin egen religion? Även där vålds-, tvångs- och svärmission föreligger, måste frågan ställas. Germanerna voro ju djärva, för döden orädda människor. Varför valde de inte hellre döden än att avsvärja sig sin tro? Vad i deras egen gudstro var orsaken till övergången? Vacklade deras gamla tro? Skedde en inre förändring i deras polyteism som var gynnsam för övergången till tron på en gud? Var gudarna också underkastade ödets lag, så att de en dag skulle förgås? Det gäller att så utförligt och allsidigt som möjligt söka fastställa omvändelsemotiven. Här har också gjorts mycket noggranna undersökningar. Omvändelsemotiv ha grupperats och systematiserats genom noggrann excerpering. Se t. ex. Helge Ljungbergs «Den nordiska religionen och kristendomen». Han har visat — vad missionsforskningen understryker — att det ej räcker att känna till bara ena hälften av förutsättningarna d.v.s. kristendomen. Vad var det i det kristna budskapet som tilltalade germanerna, och vilka yttre fördelar bidrogo till religionsväxlingen? Av vilken nöd befriades de genom den, eller vilket mål lockade dem? Vad roll spelade maktron, ekonomiska fördelar etc. «Riskristna» har det givits i alla tider! I vissa delar av dagens Afrika är det omodernt att inte vara kristen eller åtminstone ha västerländsk fernissa. Fanns något likartat motiv

för våra förfäder? Olav Trygvason brukade i sin korthugget befallande missionsförkunnelse framhålla, att både danskar, tyskar och engelsmän voro kristna, varför det innebar efterblivenhet och inte passade sig att längre hålla på den gamla tron.

När man ånyo ställer frågor som dessa, dyker snart ett annat problem upp, nämligen detta: I vilken utsträckning har missionen, kristendomen inverkat på germanernas liv och föreställningar? Här lika litet som eljest ha vi gjort till vår uppgift att ge svar utan blott att ställa frågor. Det gäller att göra klart för sig, att problemet griper över hela livssfären, ty en religionsväxling har inte bara andliga utan även sedliga, kulturella, sociala etc. verkningar. Det gäller att undersöka, om verkningarna bero på kristendomen som sådan eller om de härröra ur andra faktorer, som åtföljer missionen eller också blott till tiden är parallella, såsom t. ex. ur att missionärerna äro bärare av, ja t.o.m. pionjärer för en annan kultur. Vilken roll västerländsk kultur spelat i modern mission — ofta av negativ art — är alltför väl känt för att behöva här ens antydas. För att förstå missionens verkningar i germanvärlden är det nödvändigt att tänka på den spänning, som uppstod när två skilda kulturer möttes. Det virrvarr, som under 1800- och 1900-talen uppstått i Japan, Kina och Sydafrika genom beröringen med den europeiska kulturen är lärorika exempel därpå.

I missionens historia har man varit olika inställd till den färgning eller omprägling, som kristendomen fått genom att den planterats in i vitt skilda kultur- och rassammanhang. Ibland har man värderat «inhemsk kristendom» för mycket, ibland har man tagit alltför negativ ställning till en berättigad färgning. Det är ofrånkomligt att somliga folk förstår vissa sidor i evangeliet bättre än andra, och det betyder ett berikande av kyrkan, att olika folk ser evangeliet med olika ögon. Liksom man kan tala om en japaniserad kristendom i den uppgående solens land, kan man tala om en germaniserad kristendom i norra Europa.

När det gäller germanerna så är det klart att fråga inte bara gäller: Hur har kristendomen omgestaltat germanernas kultur utan också: Hur har germanerna inverkat på kristendomen? Ty kyrkan

kan ju inte förbli opåverkad av egenarten hos det folk, bland vilket den verkar.

Detta problem: kristendomens germaniserande är inte nytt, men missionsforskningen understryker, att det gäller att i detalj fastställa, hur germanerna ha omgestaltat den för dem predikade kristendomen.

Vilken är den för germanerna specifika kristendomstolkningen? Hur mycket ha de genomsyrat kristendomen med sin ande och sina föreställningar? Vilka germanska åskådningar, seder, egenarter etc. kunna historiskt fastställas? I vilken riktning ha de verkat? Vilken styrka ha de vunnit? Här rör det sig om både organisations- och fromhetsfrågor. Här komma frågor om blodshämnden, kyrkotukten (inhemska anknytningar?), botdisciplinen (avlaten?).

Vilka rättsideer ha genom germanerna kommit in i nordiska kyrkor? Vilka sociala? Har den germanska färgningen givit kristendomen större sociala klyftor? Vad har germansk uppfattning betytt, när det gäller prästeståndet och biskopsdömet? Vad har statslivet betytt härför? Stamkyrka? Statskyrkodöme?

Nära samman med kristendomens germaniserande står frågan om den germanska religionens, särskilt folktrons, ev. fortsatta liv inom kyrka och kristendom. Varje sed, som lever kvar, behöver inte vara ett tecken på kvardröjande hedendom, men den kan vara det. I Sydindiens kyrkor användes inte vigselring vid äktenskapets ingående, i stället har en inhemska sed med kedja övertagits, men detta är intet övervintrande av hedendom. Dock visar sig överallt på missionsfälten, hur segt gamla föreställningar och seder hålla sig kvar, övertro, trolldom, häxtro, ödestro, manaföreställningar, förbannelser etc. Den gamla tron lever ofta vidare under en tunn fernissa, och då och då kan den i ett uttryck, en handling, ett bruk skymta fram. Därför möter här ett frågekomplex, som också hör till det elementära, när det gäller germanmissionen och som kastar ljus över dunkla punkter. Känt är ju hur katolska kyrkan här som på andra missionsfält alltför villigt sökte kristna de infödda bruken, ja t.o.m. accepterat dem.

Vi ha inte gjort till vår uppgift att söka redovisa och ordna det källmaterial, som skulle ge svar på de olika frågor, som missionsvetenskapen hjälper oss att ställa angående germanernas krist-

nande. Materialet är förvisso mycket sprött och torftigt, och i stort sett har det redan i en rad specialundersökningar redovisats. Missionen bidrar emellertid till att peka på att det inte bara gäller att finna litterära källor och genom utgrävningar göra allehanda fyndigheter. Även språket är en källa. Språket är ett vittnesbörd om missionen och ger ofta säkrare kunskaper än sent skrivna annaler och levnadsbeskrivningar (Vitae). Missionen är en språkomdanare. När ett folk övergår till en ny religion, medför detta starka omändringar i dess språk. På alla områden dit missionen föres, sker en språkutveckling, skrives språkhistoria. Inte bara så att många missionärer äro utomordentliga språkforskare, ordboks- och grammatikförfattare, utan så att missionen inverkar på språket. Det gäller att finna ord för de kristna trosuttrycken och för den kristna kulten.

När det gäller språkhistoria och språkgeografi som hjälpmedel för att fastställa en missionshistoria, i detta fall germanernas, måste språkforskarna träda till. Av svenska forskare har E. Wessén här gjort en början i Arkiv för nordisk filologi 1928, där han skrivit «Om den äldsta kristna terminologin i de germanska fornspråken». Men kanske kan missionsvetenskapen här hjälpa språkforskarna med att ställa frågor. Den vet något om svårigheten att finna ord för de kristna huvudbegreppen, när det bibliska budskapet skall förkunnas på och överflyttas till andra språk. Från Kinas missionshistoria t. ex. veta vi, vilken svår fråga det varit att översätta Gudsnamnet. Hur förhåller det sig härmed på germanskt område? Eller hur ha de eskatologiska föreställningarna och gudstjänsttermerna återgivits?

Den språkliga förmedlingen av det nya budskapet har på varje missionsfält visat sig vara en av missionens huvudsvårigheter. Överallt var kristendomen förkunnas, sker en invandring av ord eller en nypräglning av gamla ord och uttryck. Låneorden kan hjälpa oss att se varifrån missionen kommit. De nya orden, varifrån komma de? När ha de kommit in i språket? När ha gamla uttryck börjat få ny innebörd? Ord förluster äro lika viktiga att klarlägga som nybildningar. Språkhistorien är upplysande. Ibland har inte översättningar kunnat hålla stånd mot låneord.

Den segrande missionen är inte alltid den äldsta och grundläggande. I kvardröjande ord, som inte hör till den segrande, kan den

ursprungliga spåras. Varför har vi ordet kyrka (gregiska), när missionen i vårt land var latinsk? Varför använda vi ordet påsk, när Tyskland och England ha Ostern och Easter? Varför ande, när dessa ha Geist resp. Ghost? Har det sin grund i ett arianskt inflytande? Geist är i Tyskland tecken för Roms seger! Varför heter Frälsarens födelsefest i Norden jul (finns i gotiska språk och i fornengelska), när det i England heter Christmas, i Frankrike noël och i Tyskland Weihnachten? Flera utav dessa språkproblem är lösta, åtminstone för Tysklands del. Så t. ex. av Th. Frings i *Germania romana* (s. 37 ff). Språket hjälper till att klarlägga, varifrån Nordeuropa, Sverige missionsrats. Språkgeografien kan visa de olika inflytandena och deras styrka. Kyrkospråket är en rik källa. Dess genesis och de därvid medverkande krafterna äro fotografiskt arkiverade i språkets utveckling.

Språket blir i regel en bidragande orsak till kristendomens «nationalisering», men mer betyder, som vi sett, inhemska bruk och seder. Så har varje kyrka vissa infödda gudstjänstbruk, sin egen sång- och melodiskatt, egendomligheter i kyrkostyrelser och ämbeten. Här kan stöd och belägg vinnas för utvecklingslinjer och inflytelser som på annat sätt utforskats eller spårats. Modern missionsvetenskap är noggrann i att ta hänsyn till detta, och överallt talar fenomen på sådana områden sitt språk till klarläggandet av ett folks missionshistoria.

Ingenting bör förbises, när det gäller att förstå och klarlägga ett folks kristnande. Vigselbruk, begravnings seder, dopnamnens historia, kyrkobruk, frågan om självunderhåll, självstyrelse, självutbredning — allt bidrar det till att ge oss en sannare bild.

Vi kunna sluta med våra korta antydningar. De ha inte inneburit några stora nyheter eller för fackmannen okända ting, men kanske ha de visat hur modern missionsvetenskap kan hålla fram och understryka vissa synpunkter, som äro väsentliga i kyrkohistorikerns mödosamma arbete att klargöra, hur våra förfäder en gång blevo kristna.